

MEVLÂNA'NIN KADIN-ERKEK DEĞERLENDİRMESİ ve İNSANA BAKIŞI¹

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Mevlâna'nın kadın ve erkeğe bakış tarzı; bütün dinlerde ve toplumlarda asırlardır devam eden kadına dair tartışmalara çözüm getiren cinstendir. Rehber bir eser olan Mesnevî'de, örnek insan olmanın tarifini veren Mevlâna, cinsiyet ayrımı yapmaz, insan olma ölçüsüne değer verir. Bu konuda her iki cinsin de yaratılış, kulluk sorumluluğu, hak, görev ve akıbet bakımından eşit olduklarını açık dille ifade eden Kuran-ı Kerim'deki esaslara bağlıdır.

Mevlâna, kadın ve erkeği toplumun eşit birer parçası olarak görür. Hayatın devamı her iki cinsin beraberliğiyle mümkündür. Dolayısıyla erkeğe üstünlük tanıyan yaygın toplumsal kanaate katılmadan; fertlerin, ailenin ve toplumun mutluluk ve huzuru, ancak bu iki cinsin eşit şartlarda, sevgi bağıyla birlik ve dayanışma içinde olduğu zaman bulacağı görüşündedir. Bu yüzden sağlıklı bir aile için eşlerin birbirine denk olması gerekir. Diğer yandan, erkek kadından üstündür tarzında bir kıyas hatalıdır. Cinsiyet, bir üstünlük ölçüsü değildir. Bu şuurda sahip olgun erkekler kadına değer verirken; tek meziyeti bedensel gücü olan cahiller kadını ezer. Mevlâna'nın, Mesnevî'de nefsi ve dünyayı kadına; aklı ve gökyüzünü de erkeğe benzetmesi ise kadınların olumsuz, erkeklerinse olumlu özelliklere sahip olmasına değil; asırlardır devam eden toplumsal rollere bağlıdır. Sonuçta Mevlâna'nın bu konudaki görüşleri; insana insanlık kazandıran akıl ve ruhun cinsiyetinin olmadığı ve insan olma şuurunun cinsiyete değil, şahsiyete bağlı olduğu tarzındadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, insan, kadın, erkek

— — — —
¹ Uluslar Arası Mevlâna Vakfı, Ailem Derneği ve Türk Kadınları Kültür Derneği İstanbul Şubesi tarafından 6 Mayıs 2007'de İstanbul'da düzenlenen "Mevlâna ve Kadın Uluslar Arası Sempozyumu"nda sunulmuştur.

RUMI'S IDEAS ON MAN AND WOMAN AND HIS UNDERSTANDING OF HUMAN BEING

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ
Selçuk University Faculty of Science and Literature

ABSTRACT

Mawlana's way of understanding woman and man is a kind which brings solution to discussions on woman continuing in all religions and societies for the ages. In the guide book, Mathnawi, Mawlana, describing how the model human being can be, makes no discrimination in gender and appreciates just being human. In this respect, he is faithful to the principles in the Qur'an which declares that both genders are equals in terms of creation, responsibility of worship, rights, duties and fate.

Mawlana sees woman and man as the equal parts of the society. Life can continue only with the unity of every genders. So, he has the idea that without sharing the common perception of man superiority the individuals, family and society will achieve happiness and peace only when both genders are incorporated with love in equal conditions. So, for the healthy family, husband and wife should be peer. On the other hand, it is wrong an analogy that man is superior to woman. Gender is not a measure of superiority. While the matured men of this conscious are appreciating the woman, the ignorants who have only the physical power oppress them. Mawlana's using metaphors of "nafs" and "world" for woman and "reason" and "heaven" for man in Mathnawi is based on persisting social roles for the ages, not on the fact that the women have negative features and the men have positive features. As a consequence, Mawlana's ideas in this matter are that reason and soul have no gender and conscious of being human is based on personality, not on gender.

Key Words: Rumi, Mathnawi, Human, Woman, Man.

İnsanlığın başlangıcından itibaren bütün dinlerde ve toplumlarda kadının yeri, görevleri, hakları, yaratılışındaki olumlu ve olumsuz özellikler tartışma konusu olmuştur. Güncelliği ve evrenselliği ile seçkinliği dünyaca kabul edilen Mevlâna'nın kadına bakış tarzı, bu tartışmalara yön vermesi bakımından önemlidir. Tartışmalı konulara her aşırda geçerliliğini koruyan çözümlerle yaklaşan Mevlâna'nın bu konudaki görüşleri gündeme geldiği zaman; konu özellikle Mesnevî'den hareketle incelenmiş, bugüne kadar hep Mevlâna'nın kadını yücelten, kadına değer veren bazı beyitleri ön plana çıkarılmıştır.

Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değildir! (I/2437)¹ beytinden yola çıkılarak yapılan bu tespitler bir gönül eri olan Mevlâna'nın kadına bakışı için öne sürülen en meşhur söylemidir. Diğer taraftan Mesnevî bir bütün hâlinde okunduğu zaman kadınlar için yer yer hakarete varan, alçaltıcı ifadelerin bulunduğu görülmekte, bu çelişki zihinlerde soru işareti oluşturmaktadır. Oysa tarafsız bir inceleme ile Mevlâna'nın kadın veya erkek ayrımı yapmadığı; rehber bir eser mahiyetindeki Mesnevî'de cinsiyet ayrımına yer vermeden örnek insan olmanın tarifini verdiği görülür. Öncelikle; *Canım bedenimde oldukça Kuran'ın kuluyum, seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım* sözleriyle hayat düsturunu özetleyen Mevlâna'nın, kadının; yaratılış, hak ve görev, Allah yanındaki değeri bakımından tamamen Kuran-ı Kerim'de belirtilen esaslara bağlı olması düşünülmelidir.

Kuran-ı Kerim'deki; *Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen Rabbinizden sakının.* (Nisâ, 4/1) ve *Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun varlığının delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için alınacak dersler vardır.* (Rûm, 30/21) ayetleri kadın ve erkeğin yaratılıştan eşitliğine işaret eder.² Diğer yandan; *Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.* (Nisâ, 4/125) ve *Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve Allah'ı çok zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.* (Ahzâb, 33/35) ayetleri de kadınların da, erkeklerin de kulluk sorumluluğu ve akıbet olarak eşit olduklarını çok açık bir dille ifade etmektedir.

Diğer taraftan Kuran-ı Kerim'de erkek ve kadının birlikte ele alındığı ayetlerde her iki cinsten de hem iyilerin, hem de kötülerin bulunabileceği kesin olarak belirtilmektedir.³ İşte bu noktadan hareketle Mevlâna; iyilik, güzellik ölçüsün-

¹ Makaledeki Mesnevî'den alıntılar için bk. Mevlâna, Mesnevî, çev.: Veled İzbudak, C. I-VI, İstanbul 1971.

² Ayrıca bk. Kıyâmet 75/37-39; Necm 53/45-46; Leyl, 92/3-4.

³ "Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil) birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar →→

de cinsiyeti değil, insan olma şuurunu ön plana çıkarmasıyla dikkati çeker. Bu konudaki tespitlerimiz aşağıda sunulmaktadır.

Kadın-Erkek Birlikteliği ve Kadının Toplumsallığı

Her toplum kadın ve erkeklerden oluşur. Dolayısıyla kadın da, erkek de toplumun birer parçasıdır. Mevlâna, Mesnevî'nin ilk beyitlerinden başlayarak toplumu kast ederken; halk veya cümle halk anlamında “merd ü zen”; yani erkek ve kadın ibaresini kullanır:

*Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor:
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek, kadın; herkes ağlayıp inledi. (I/1-2)
Bunun üzerine kadın, erkek kendilerini, ihtiyarsız, ateşe atmağa başladılar. (I/804)*

*Kadın, erkek nice yüz binlerce kişi, neden oldu da zamane menfaatlerinden mahrum kaldılar? (I/949)
Padişahın kulağı, gözü pencerededir; erkeğin canı olsun, kadının canı olsun... Bir can neye çalışırsa, onu duyar, görür! (I/1824)
Hayran hayran söylemekte, hayran hayran ağlamakta, hayran hayran gülmekteydi. Kadın, erkek, büyük, küçük, herkes ona şaşı kaldı! Bütün şehir, onun rengine boyandı; herkes, onunla beraber ağlamaya başladı. Kadın, erkek birbirine karıştı, kıyametten bir alâmet oldu! (III/4714-4715)
Âlemde bulunan kadın, erkek... Herkes her an can vermede, ölmedir. (VI/761)⁴*

Bu örneklerden anlaşılın odur ki; gerek yaşadığı dönem itibariyle, gerekse Mevlâna'nın toplumsal hayat anlayışında kadın ve erkek bir bütünün iki eşit parçası görünümündedir. Hayat kadın ve erkekle devam etmektedir. Bu iki cins; birbirinden ayrılmayan ve birbirine ihtiyaç duyan iki eşit parçadır:

*(Tanrı): “Tövbenizi bozar, kötülüğe başlarsanız biz de tekrar size azap ederiz. Biz yapılan işlere uygun karşılıkları çift ettik” dedi.
Bir kadının kocasını yahut bir kocanın karısını alıp bir yere götürsen eşi de koşa koşa mutlaka onun yanına gelir.
Bu yapılan işleri de eserleriyle çift yarattık. Bir amelde bulundun mu mutlaka eşi de zuhur eder.
Birisi gelip bir kadının kocasını esir ederek götürse karısı, kocasını araya araya çıkagelir. (III/2872-2875)*

→ →

fâsıkların kendileridir. Allah erkek münafıklara da kadın münafıklara da kâfirlere de içinde ebedi kalacakları cehennem ateşini vaat etti. O, onlara yeter. Allah onlara lânet etmiştir. Onlar için devamlı bir azap vardır.” (Tevbe, 9/67-68); “Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resulüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hikmet sahibidir. Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur.” (Tevbe, 9/71-72)

⁴ Benzer örnekler için bk. I/841, 3074, 3526; II/623, 1093, 2727; III/1555, 1615, 1931, 2383, 2477; IV/436, 1677, 2135, 3003; V/282, 308, 3425, 3800, 3872, 3900, 4116; 317:3900; VI/:307, 443, 778, 3117, 3317.

Kadın veya Erkek Üstünlüğü

Mevlâna; buraya kadar verdiğimiz örneklerde kadın ve erkeğin, birbirinden ayrılmayan iki eşit parça olduğunu belirtmektedir. Ancak erkeğin egemen olduğu ve kadından üstün görüldüğü bir toplum anlayışı, geçmişten günümüze kadar devam etmiştir. Mevlâna bu toplumsal kanaate katılmaz. Zira erkeğin bedenen güçlü olmasına ve doğuştan üstünlük kazanmasına rağmen, en güçlü olanı bile kadın karşısında gücünü, dolayısıyla üstünlüğünü kaybetmektedir. Bu da tabiidir çünkü iki eş arasında üstünlük savaşı değil; sevgi, birlik, dayanışma ve birbirine ihtiyaç duyma ön plana çıkar:

*“Züyyine li'n-nâs” [Âl-i İmrân, 3/14] hükmünce Tanrı'nın insanlar için bezediği şeylerden halk, nasıl kurtulabilir?
Tanrı; kadını erkeklere munis olmak üzere yarattı. Âdem nasıl olur da Havva'dan ayrılabilir?
Kişi yiğitlikte Zâloğlu Rüstem bile olsa Hamza'dan bile ileri geçse yine hükmetme hususunda karısının esiridir.
Âdem sözlerinden âlemin sarhoş olduğu Muhammed bile 'Kellimîni ya Humeyrâ' [Benimle konuş ya Ayşe] derdi. (I/2425–2428)*

Mevlâna'nın bu mısralarında; ilk insan ve peygamber Hz. Âdem, efsanevi güç sahibi Zâloğlu Rüstem, Uhud Savaşında şehitliğe erişen İslâm tarihinin yiğitlik sembolü Hz. Hamza ve âlemlerin övüncü yüce Peygamber de istisna edilmeden; her erkeğin evlilikteki sevgi ve paylaşmaya dolayısıyla iki cinsin karşılıklı ihtiyacına ve ayrılmaz birlikteliğine işaret edilmektedir. Ancak bu beraberlik sonuçta kadının lehine olmakta, beden gücü saf dışı bırakılınca duygusal yönden güçlü olan kadın ön plana çıkmakta, üstünlüğü ele almaktadır. Mevlâna bu hususu şöyle izah eder:

*Gerçi zâhiren su, ateşten üstündür; fakat bir kaba konunca ateş, onu fıkır fıkır kaynatır.
İkisinin arasında bir tencere, bir çömlek oldu mu ateş, o suyu yok eder, hava haline getirir.
Görünüşte su nasıl ateşten üstünse, sen de kadından üstünsün; fakat hakikatte ona mağlûpsun, sen onu istemektesin.
Böyle bir hassa ancak âdemoğlundadır. Çünkü insanda muhabbet vardır. Hayvanın muhabbeti azdır ve bu da onun nâkis olmasından ileri gelmiştir. (I/2429–2432)*

Kadının erkeğe, erkeğin de kadına duyduğu bu sevgi yaratılıştan gelen, insanî bir ihtiyaçtır. Fakat bu sevgi paylaşımından; insanî sıfatları baskın olan, akıl ve gönül sahibi, olgun erkekler hisse alır; kadına değer verir ve kadını yüceltir. Bu tarz Hz. Peygamber'in de sünnetidir, tavsiyesidir. Yüce Peygamber Veda Hutbesinde kadınları Allah'ın birer emaneti olarak niteler ve erkeklerin kadınlar, kadınların da erkekler üzerinde hakkı olduğuna dikkat çeker. Bir hadis-i şerifte de; *Sizin en hayırlınız ehline (eşine) hayırlı olanınızdır; ben ehlime en hayırlı olan kişiyim. Kadınları ancak kerem sahipleri ulular, kötü kişiler de aşağılar* buyrulmaktadır. Hadiste de belirtildiği gibi; kaba güce güvenen cahiller, sevgiden ve duygusal paylaşımından nasiplenmedikleri için kadına değer vermez ve Mevlâna'nın Hak nuru olarak nitelendirdiği, dinen annelik vasfıyla cennetin ayakları altına serildiği kadını ezmeyi, hırpalamayı üstünlük olarak görürler:

Peygamber dedi ki: 'Kadınlar; akıllı kişilere, ehl-i dil olanlara fazlasıyla galip olurlar. Fakat cahiller, kadına galebe ederler.' Çünkü onlar sert ve kaba muameleli olurlar. Onlarda acıma, lütfetme, sevme azdır. Çünkü tabiatlarında, yaratılışlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acıma, insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvetse hayvanlık vasfıdır. Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değildir! (I/2433-2437)

Evlilikte Eşlerin Birbirine Denk Olmasının Önemi

Evlilikte sevginin ve paylaşımın ortaya çıkması, bir eşin üstünlüğüyle diğerini ezmemesi, eşler arasında birlik ve dirliğin sağlanabilmesi için İslâm dininde madî ve manevî özelliklerde "küfüv" (denklik, eş olma) esastır. Mevlâna yukarıda verilen örneklerle de bağlı olarak; sağlıklı bir aile, mutlu bir yuva için eşler arasında bu denkliğin önemine işaret eder:

Sen bizim eşimizsin; işlerin başarılması için eşlerin aynı huyda olmaları lâzımdır. Eşlerin birbirine benzemesi lâzım. Ayakkabı ve mestin çiftlerine bir bak! Ayakkabının bir teki ayağa biraz dar gelirse ikisi de işine yaramaz. Kapı kanadının biri küçük, diğeri büyük olur mu? Ormandaki aslanın kurdun çift olduğunu hiç gördün mü? Bir gözü bomboş, öbürü tıka basa dolu olsa hurç, devenin üstünde doğru duramaz. Ben sağlam bir yürekle kanaat yolunda gidiyorum; sen neye kınama yolunu tutuyorsun?(I/2308-2313) Kapının bir kanadı tahtadan, öbürü fildişinden. Böyle şey olur mu hiç? Nikâhta iki çiftin birbirine eşit ve denk olması lâzım. Yoksa iş bozulur, geçim olmaz! (IV/196-197) Tanrı adaleti, herkesi eşiyile çift etmiştir; fili fille, sivrisineği sivrisinekle. (VI/1894)

Kadın-Nefis ve Erkek-Akıl, Kadın-Dünya ve Erkek-Gökyüzü Benzetmeleri

Mevlâna, Mesnevî'de örnek insan olmanın tarifini verirken, insanda bulunan iki manevî güç olan nefis ve akıl konusuna defalarca işaret eder. Şüphesiz Allah melekleri yarattı, akli onlara yükledi; hayvanları yarattı, onlara da nefsi yükledi; âdemoğlunu yarattı, bunlara da akıl ve nefsi yükledi. Âdemoğullarından kimin akli nefsine gâlip gelirse, meleklerden daha yüksektir; kimin de nefsi aklına gâlip gelirse o da hayvanlardan aşağıdır hadisinde belirtildiği gibi; insandaki bu iki güç sürekli mücadele içindedir. Bu mücadelenin sonunda nefis kazanırsa, insan alçalmaya mahkûmdur; ama akıl kazanırsa, o zaman da meleklerden daha yüce olma üstünlüğüne kavuşur. İşte dünya yolculuğundaki insanın sorumluluğu; doğru tercihi yapmak, nefsin elinden kurtulmayı başarıp örnek insan (insân-ı kâmil) olmaktır. Mevlâna'nın rehberliği, akıl ve nefis konusundaki doğru dengeyi bulmamız konusundadır.

Maddî bir beden ile manevî bir ruhtan oluşan insanın hem akla, hem de nefse ihtiyacı vardır. Çünkü nefis insanın bedenine hizmet eder, hayatî ihtiyaçların teminini öngörür, dolayısıyla hayatın devamı için gereklidir. Akıl ise insanın ruhuna hizmet eder, olgunlaşmasına yardımcı olur. İşte bu iki güçten hangisi galip olursa; onun efendisi, beden veya ruh ön plana çıkar. Nefsin hâkimiyeti, maddî lezzetlere sürüklediği insanı dünyaya bağlar; aklın hâkimiyeti ise beden zevklerinden kurtardığı insanı göklerin ötesine taşır.

Mevlâna, Mesnevî'de nefsi ve dünyayı kadına benzetir, akılı ve gökyüzünü de erkeğe benzetir:

Karıkoca hikâyesi, bir masaldan ibaret. Fakat onu nefsinle aklının misali bil.

Bu kadınla erkek, nefisle akıldır. İyi kişiye de mutlaka lâzımdır, kötü kişiye de.

Bu ikisi, şu toprak yurttan esir ve mahpuslardır. Gece gündüz savaşta macera içinde.

Kadın durmadan evin ihtiyaçlarını ister, evin şerefini, yani eve lâzım olan ekmeği, yüceliği, hürmeti diler durur.

Nefis, kadın gibi her işe bir çare bulmak üzere gâh toprağa döşenir, tevazu gösterir; gâh ululuk diler, yücelir.

Aklinsa, bu düşüncelerden zaten haberi yoktur. Fikrinde Tanrı gamından başka bir şey yoktur.

Hikâyenin içyüzü, bu tane ve tuzaktır, nefisle akıl arasındaki maceradır, fakat sen dış yüzünün tamamını dinle. (I/2617–2623)

Bu beyitlerde önce kadın-nefis, erkek-akıl benzetmesi yapılmış, daha sonra da her insanın hem nefse hem de akla muhtaç olduğu belirtilmiştir. Toprak yurda benzetilen bedende, nefis ve akıl gece gündüz savaşmakta, üstünlüğü elde etmek için mücadele etmektedir. Kadın-nefis benzetmesinin ise; kadının evini çekip çevirmesi, eksiklerini gidermeyi istemesi gibi, nefsin de beden evinin hayatîyetini koruma amacına bağlandığı açıktır. Erkek-akıl benzetmesinde de; ataerkil bir aile düzenininin hâkim olduğu toplumda; erkeğin evin reisi olması gibi akıl da beden evinin efendisi olmaya layıktır görüşüyle paralellik vardır. Ayrıca evin sorumluluğunu erkeğin taşıması ve ailenin korunmasındaki rolü dolayısıyla işin sonunu görme özelliğine sahip olan akıl arasında benzerlik kurulmaktadır.

Bir başka örnekte de anne-nefis ve baba-akıl benzerliğine yer verilir:

Kendine gel, bu anadan, onun merhametinden kaç. Babanın sillesi, onun helvasından yeğdir.

Ana nefistir. Baba da cömert akıl. Akla uyan önce daralır ama sonunda yüzlerce genişliğe uğrar. (VI/1436–1437)

Bu beyitlerde de her isteğine kavuşmayı isteyen nefis, “kör şefkat” derecesinde aşırı merhamet sahibi olan anneye benzetilirken, babanın otoritesi ile aklın baskıcı denetimi arasında bağlantı kurulmuştur.⁵

Kadın ve erkekle ilgili bir diğer benzetme de yeryüzü/dünya ve gökyüzüne dairedir:

⁵ Konuyla ilgili benzer örnekler için bk. I/2903; II/776–784.

Gökyüzü aklen erkektir, yer kadın. Onun verdiğini bu, besler, yetiştirir. (III/4404)

Kadına nail olmak için kazancının etrafında dönüp dolaşan erkek gibi felek de zamanede dönüp dolaşmaktadır.

Bu yeryüzü, hanımlıklar etmekte, doğurduğu çocukları emzirip yetiştirmektedir.

Şu halde yerle göğün de aklı var; böylece bil. Çünkü akılluların işlerini işliyorlar.

Bu iki güzel, birbirlerinden süt emmeseler, birbirlerini sevip koçmasalar nasıl olur da birbirlerinin muradına dolanırlardı?

Yer olmasa güller, erguvanlar nasıl biter, gökyüzünün suyu, harareti olmasa yerden ne hâsıl olur?

Dişinin erkeğe meyli, ikisinin de işi tamamlansın diyedir.

Bu birlikte âlem bekâ bulsun diye Tanrı erkekle kadına da birbirlerine karşı bir meyil verdi.

Her cüz'e de, diğer bir cüz'e meyil verdi. İkisinin birleşmesinden bir şey doğar, bir şey vücut bulur." (III/4409–4416)

Bu örneklerde de, kadın-yeryüzü ve erkek-gökyüzü benzetmelerinin; kadının annelik, erkeğin de babalık görevlerine dayandığı belirtilmektedir. Ancak üzerinde durulan diğer hususlar da kadın ve erkeğin ailedeki sorumluluğu ortaklaşa paylaştıkları, birbirlerine ihtiyaç duydukları ve sevgi yoluyla birliği sağladıkları zaman elde edecekleri kazançtır.

Neticede kadın-nefis ve erkek-akıl benzetmelerinin; kadınların nefse ait kötü sıfatları taşıması veya erkeklerin akla ilişkin üstünlüklere sahip olmasıyla ilgisi yoktur. Bu benzetmelerde iki cinsten birini alçaltma, diğerini yüceltme amacı da güdülmemiştir. Ayrıca Mevlâna'nın, Mesnevî'de birkaç kez; *Kadınlarla istişarede bulunun, ama ne derlerse aksini yapın* şeklinde bir hadise yer verirken de; hadiste belirtilen kadın ile nefsi anlamamız konusunda ikazı bu mahiyettedir.⁶ Nitekim Mesnevî'nin dördüncü cildinde yer alan bir hikâyeye bu görüşü teyit eder mahiyettedir. Bu hikâyede Hz. Musa, Firavun'a; "Benden bir öğüt kabul et, karşılık olarak dört fazilet kazan" diyerek iman teklifinde bulunur. Firavun, Hz. Musa'ya inanma konusunda eşi Asiye'ye danışır. Asiye; "Bu sözlerde ne büyük inayetler var. Ey iyi huylu padişah durma, hemen bunları elde et! Ne mutlu sana! O kerem sahibi, seni böyle bir lutfu, böyle bir ihsana çağırdı da nasıl tahammül ettin? Şaşılacak şey! Kim böyle bir alışverişi elde edebilir? Bir gülle gül bahçesini satın alıyorsun! Bir taneye karşılık yüzlerce ağaçlık, bir habbeye karşılık yüzlerce maden!" sözleriyle Firavun'u iman etmesi için teşvik eder. Ancak Firavun, bir de veziri Hâmân'a danışmak ister. Asiye; "Bu sırrı Hâmân'a söyleme. Kör kocakarı, doğanın kıymetini ne bilir?" derse de, Firavun onu dinlemez ve Hâmân'a danışır. Hâmân, bu teklifi duyunca naralar atar, ağlar. "Bir efendinin kula tapmasındansa binlerce defa ateşe atılması daha hoş! Buna imkân yok! Ey Çin ülkesini bile hükmü altına alan padişahım, önce beni öldür de seni bu halde görmeyeyim!" tarzındaki sözleriyle Firavun'u Hz. Musa'ya inanmaktan alıkoyar (IV/2509–2778).

⁶ Benzer örnekler için bk. I/ 2956–2958; II/2270–2275; IV/2210.

Her İki Cinsin de Olumlu ve Olumsuz Özellikleri

“Kusursuz kul olmaz” atasözünde çok açık olarak dile getirildiği gibi, insanoğlu hatalardan uzak değildir. İnsanın kişiliğine veya ahlâkına damga vuransa tekrar edilen hatalardır. Bu anlamda, kadınların veya erkeklerin ön plana çıkan zaafı veya meziyetleri olması tabiidir. Mevlâna, her iki cinsin meziyetlerinden söz ettiği gibi kusurlu yönlerine de işaret eder:

*Herkesten ziyade merhametli, esirgeyici olan şu kadınlar yok mu?
Öyle olduğu halde iki ortak hasetten birbirini yer.
Taş yürekli erkekleri düşün, artık haset yüzünden onlar da ne hale
düşerler, bir kıyas et. (V/1208–1209)*

Erlık Cinsiyetle Değil, Kişilikle Kazanılır

Tasavvufi şiirimizin renkli simalarından ve Mevlâna hayranı bir şair olan Müştak Baba'nın (ölm.1832) şu dördlüğü konu başlığının özeti mahiyetindedir:

*Nice erler var ki avretten beter
Sûretâ erdir velâkin bî-hüner
Nice avret var ki zikrullâh ile
Vâdî-i aşk içre olmuş şîr-i ner*

Mevlâna, Mesnevî'de Hz. Süleyman'a îmân ederek saltanatını terk eden Saba Melikesi Belkıs için: *Belkıs'a yüzlerce rahmet olsun. Tanrı, ona yüzlerce erkeğin aklını vermişti* (II/1601) sözleriyle bu konudaki görüşünü belirtir. Buna göre, bedeninin veya görünüşünün bir parçası olan cinsiyet, insan olma konusunda önem taşımaz. Çünkü *merdî* kelimesiyle ifade edilen; erlik veya insanlık sakalla, bıyıkla olmaz:

*Erlık budur işte. Yoksa adam, sakalla, aletle adam olmaz, öyle olsaydı eşeğin aleti erlerin padişahı(şâh-ı merdân) olurdu.
Tanrı Kuran'da kimlere er dedi? Nerde bu beden, oraya varacak?
(V/3711–3712)
Hâsılı her alet insanı erkek etmez. Eğer bilgin varsa kendine gel de bilgisizlikten kork. (VI/1430)
Bir adam; sakalla, hayayla erkek olsaydı keçinin de sakalı var, tüyü var. O da adam olurdu.
Hâlbuki o keçi, kötü bir kılavuz olur; kendisine uyanları ancak kasaba çeker, götürür.
Sakalını tarar, ben ileri gelen biriyim demek ister. Doğru, ileri gelsin ama ölüme ve gama!
Kendine gel de sakaldan vazgeç, kendine bir yol tut, bu benliği, bu teşvişi bırak.
Bu suretle de âşıklar için gülsuyu kesil, gül bahçesine kılavuz ol, öne düş. (V/3345–3349)*

Erlikten nasip alamamış nice erkekler vardır ki erkek cinsinden olmak onlara bir kazanç sağlamamıştır:

*Eğer onun işaretlerine burun büküyorsan kendini erkek mi sanıyorsun? Dikkat edersen anlarsın ki kadınsın! (I/944)
Onu vurmak isterken atlı bağırdı: “Ben cüssece iriyim ama hakikatte zayıf bir adamım.*

Sakın benim iriliğime bakma, savaş zamanı kocakarından da aşağıyım”

Okçu; “Haydi git, iyi ki söyledin, yoksa korkumdan seni vuracaktım” dedi.

Nice adamlar vardır ki erkek olmadıklarından ellerinde kılıç olduğu halde karşıdaki silâhla tepelenmişlerdir.

Rüstemlerin silâhını bile kuşansan ehli olmadıktan sonra canından olursun. (II/3165–3169)

Kendi kendilerine kaldılar mı er kesilirler. Fakat savaşta, evdeki karılara dönerler. (III/4003)⁷

Erlik, adamlık veya insanlık diye adlandırılan vasıf; nefsin elinden kurtulmak, akıl sahibi olmak, kötü ahlâktan arınmak ve ruha hak ettiği değeri vermekle kazanılır. Bu özelliklere sahip olan kişi, erlik gücüne sahiptir; kadın veya erkek olması önemli değildir:

Onda erkek eşeklerin gücü, kuvveti yoktu. Fakat peygamberlerin erliği vardı.

Hışmı, şehveti, hırsı terk etmek, erliktir. Bu, peygamberlik damarıdır.

Söyle, damarında eşek erliği olmasın da Tanrı onu daima ulu beylerbeyi diye çağırсын.

Tanrı'dan uzak merdüt bir diri olmaktansa, Tanrı'nın görüp gözettiği bir ölü olmam daha yeğ.

Şu erliğin içi, sırrıdır; öbürü deriden ibaret. O, adamı cennete götürür, bu cehenneme! (V/4025–4029)

İnsanlık şuuruna ulaşmak, gerçek anlamda insan olmak er kişilerin harcıdır. Ancak bu erlik cinsiyetle değil, şahsiyetle elde edilir. Mevlâna'nın bu konudaki görüşü: “Er vardır, hatun kişidir; hatun vardır, er kişidir” şeklindedir:

Kadınlara savaş yazılmamıştır. Nefisle savaşmaksa onların işi olmaz. Çünkü bu, büyük savaştır.

Ancak nadir olarak bazı kadında da bir Rüstem vardır. Meryem gibi gizlidir o.

Nitekim erlerin bedeninde, yüreksizliklerinden kadınların gizlendiği vardır.

Kim, erliğe hazırlanmamış, er olmamışsa o dişilik, öbür âlemde surete bürünür.

O gün adalet günüdür. Adalet, her şeyi lâyık olduğu yere koymaktır. Ayakkabı ayağıdır, külâh başın. (VI/ 1883–1887)

Ruhun Müennes veya Müzekker Vasfı Yoktur

İnsana insan olma vasfını kazandıran, diğer canlılardan üstün sayılmasına sebep olan değer; aklın ve gönlün efendisi olan ruhtur. İnsanı, yeryüzündeki halifesi olarak yaratan Cenab-ı Hak, Hz. Âdem'in su ve toprak karışımından oluşan balçıktan cesedine kendi ruhundan üfleyerek hayat vermiştir(Hicr, 15/29). Kulluk sorumluluğunun emanet edildiği insan; Mevlâ-

⁷ Benzer örnekler için bk. II/2760, 2844, 3061, 3150; III/818–819, 3127–3129, 3911; V/2459–2466, 2952.

na'nın, melek cinsinden latif varlıklar olarak nitelediği akıl, gönül ve asıl olarak da ruhun varlığıyla gerçek mahiyetini bulur. İlahî bir kaynaktan gelen ruhun da erkeği veya dişisi yoktur:

Ey canı biz ve ben kaydından kurtulan! Ey erkekte, kadında söze ve vasfa sığmaz ruh!

Erkek, kadın kaydı kalkıp bir olunca o bir, sensin. Birler de aradan kalkınca kalan yalnız sensin. (I/1785–1786)

Fakat canın müenneslikten pervası yok. Çünkü ruhun ne erkekle bir alakası var, ne kadınlı!

Müzekkerden de yükselir, müennesten de. Bu, kurudan yaştan meydana gelen ruh(-ı hayvanî) değildir ki.

Bu can, ekmekten kuvvetlenen yahut kâh şöyle, kâh böyle bir hale gelen can değildir.

Bu ruh hoşluk verir, hoştur, hoşluğun ta kendisidir. Ey maksadına erişmek için vesilelere başvuran! Hoş olmayan, insanı hoş bir hale getiremez.

Sen şekerden tatlı bir hale gelsen bile o tat bazen senden gidiverir, bu mümkündür. (I/1975–1979)

Gökten, yerden nice sular çektin de vücudun böyle semirdi.

Fakat bu, iğretidir. Az az sıkıştırmak gerek. Çünkü elde edilenin bırakılması lâzım.

Yalnız, Tanrı'nın 'Âdem'e ruhumdan ruh üfürdüm' dediği varlık yok mu? O kalır işte. Sen de ruha bak, başkaları beyhudedir. (VI/3592–3594)

Kadınım, duygu akla esirdir, fakat bil ki akıl da ruhun esiridir. (III/1826)

Bir kadının kötü işten yüzü sararınca, utanınca Tanrı, onu çarpıp Zühre yıldızı yaptı.

Bir kadını Zühre yapmak çarpma oldu da balçık haline geliş, çarpılma değil midir be inatçı?

Ruh, seni en yüksek göklere çıkarırken sen en aşağılıklara, su ve çamura doğru gittin.

Akılların bile imrendiği öyle bir varlığı, bu alçaklık yüzünden değiştin.

Şimdi bak, bu senin kendini çarpman nasıl? O çarpılma yanında bu, gayet aşağı. (I/535–539)

Can nedir? Hayırdan, şerden haberdar olan, lütuf ve ihsana sevinen, zarardan yerini ağlayan şey.

Mademki canın sırrı, mahiyeti; insana hayrı, şerri haber vermede...

Şu halde hakikatten kimin daha ziyade haberi varsa o, daha canlıdır. (VI/148–149)

Mevlâna'nın şu sözleri bu konuyu kesin olarak noktalar:

Tanrı, kimi gönül makamına vâsıl ederse o kişide ten cinsiyeti kalmaz. (III/2562)

Görünüşe veya Cinsiyete Takılmamak

İnsana değer veren ruhu olunca, dış görünüşün veya cinsiyetin önemi kal-

maz. Mevlâna bu konuda Hz. Peygamber ve Ebû Cehil'i örnek verir ki bu örnekler, kadın ve erkek konusunda da geçerlidir:

Ey sûrete tapan! Niceye dek sûret kaygısı? Senin mânâsız canın sûretten kurtulmadı gitti.

Eğer insan, sûretle insan olsaydı Ahmed'le Ebucehil müsavi olurdu. (I/1018–1019)

Sûret kadehlerinden geç, onlara kapılma. Şarap kadehtedir ama kadehten meydana gelmemiştir ki. (VI/3707)

Tanrı, "Biz gönüle bakarız, su ve topraktan ibaret olan surete değil" diyor. (III/2244)

Erkek Kadından Üstündür Kıyasının Yanlışlığı

Bilindiği üzere şeytanın İlahî rahmetten ebediyen kovulmasına sebep olan hatalarının başlangıcı bir kıyasa dayanmaktadır:

Tanrı nurlarına karşı bu kıyasçıları ileri süren ilk kişi, İblisti.

Dedi ki: "Şüpheli yok, ateş topraktan daha iyidir. Ben ateşten yaratıldım Âdem, kapkara topraktan.

Şu halde fer'i, asla nispetle mukayese edelim: O zulmettendir, biz aydın nurdan."

Tanrı: "Hayır, soy sop yok. Zâhillik ve şüpheli şeylerden çekinmek, faziletin mihrabıdır. (I/3396–3399)

Kuran-ı Kerim'de; Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır (Hucurât, 49/13) ayeti ile Cenab-ı Hak yanında insanlardaki üstünlüğün ölçüsü belirtilir. Bu sebeple Mevlâna da soy veya cinsiyet gibi özellikleri bir üstünlük olarak görmez. Görünüşe bağlı, fizikî özellikleri esas alan, özdeki cevherden habersiz bu türden kıyaslar geçersizdir. Kadın ve erkek için böyle bir mukayesede bulunmak, şeytanın hatasına düşmektir:

Her şeyin yüzünü güzel ve parlak ay gibi gör... Fakat evvelini gördükten sonra sonunu da seyret!

Seyret de kör iblise dönme... O, noksan olduğundan noksan görür, bir yanı görür de bir yanı görmez!

Âdem'in toprağını gördü de dinini görmedi... Bu âlemi gören maneviyatını görmedi.

Ey, yiğit er, erkeklerin kadınlara üstünlüğü; kuvvet, kazanç ve mal mülk bakımından değildir.

Öyle olsaydı aslan ve fil, daha kuvvetli olduğu için insandan yüce, daha üstün olurdu a kör!

Ey yalnız bu âni gören, erkeklerin kadınlardan üstün olması erkeğin kadına nazaran daha ziyade sonu görür olmasındandır!

Erkek işin sonunu göremezse, işin sonunu görenlere nazaran kadın gibi noksan sayılır!(IV/1615–1621)

Onun da bilgisi vardı ama din aşkı yoktu, bu yüzden Âdem'in yalnız topraktan yaratılan suretini gördü.

*Ey emin kişi, bilgide ne kadar ileri gidersen git onunla gaybı gören
gözün açılmaz ki!
Can gözü açık olmayan, sakaldan, sarıktan başka bir şey görmez.
(VI/260–262)*

SONUÇ

Mevlâna, didaktik bir eser olan Mesnevî'de, örnek insan olmanın tarifini veririrken, insanları cinsiyete göre değerlendirmez, kadın veya erkek ayrımı yapmaz. Asıl ölçüsü, insan olma vasfını kazanmaktır. Bu temele dayanan görüşleri aşağıda özetlenmiştir:

1. Kadın ve erkek; yaratılış, hak ve görev, Allah yanındaki değerleri bakımından eşittir.

2. Kadın ve erkek toplumu oluşturan, birbirine ihtiyaç duyan, birbirinden ayrılamayan iki eşit parçadır.

3. Toplumda erkeğe üstünlük tanıyan yaygın kanaate rağmen; bu iki cins eşit şartlarda sevgi bağıyla birlik ve dayanışma içinde olduğu zaman ailenin mutlu, toplumun huzurlu olması mümkündür. Diğer yandan akıl ve gönül sahibi erkekler kadına değer verirken; tek sermayesi kaba güç olan cahiller kadını ezer.

4. Sağlıklı bir ailede eşlerin birbirine denk olması gerekir.

5. Mevlâna'nın, nefsi ve dünyayı kadına; akli ve gökyüzünü de erkeğe benzetmesi kadınların olumsuz, erkeklerinse olumlu özelliklere sahip olmasına değil; toplumsal rollere bağlıdır.

6. Erkek kadından üstündür tarzında bir kıyas, şeytanın kendisini Hz. Âdem'den üstün görmesi gibi hatalıdır. Cinsiyet, bir üstünlük ölçüsü değildir.

7. İnsan olma şuuru cinsiyetle değil, şahsiyetle kazanılır. Çünkü insanı insan yapan en önemli unsur olan ruhun cinsiyeti yoktur. İnsana değer veren de görünüşü veya cinsiyeti değil; ruhudur, şahsiyetidir.

Kaynaklar:

- » Aydın, M. Akif, "Kadın (İslâm'da Kadın)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, 24: 86- 94.
- » Mevlâna, Mesnevî, çev.: Veled İzbudak, C. I-VI, İstanbul 1971.
- » Müştâk Baba, Dîvân, haz.: Mehmed Kemal Gündoğdu, İstanbul 1997.
- » Özek, Ali ve diğ., Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Ankara 1993.
- » Yakıt, İsmail, "Batı Düşüncesi ve Mevlâna'da Kadın", *Selçuk Üniversitesi III. Uluslar Arası Mevlâna Kongresi 5 6 Mayıs 2003-Bildiriler*, Konya 2004: 135-148.